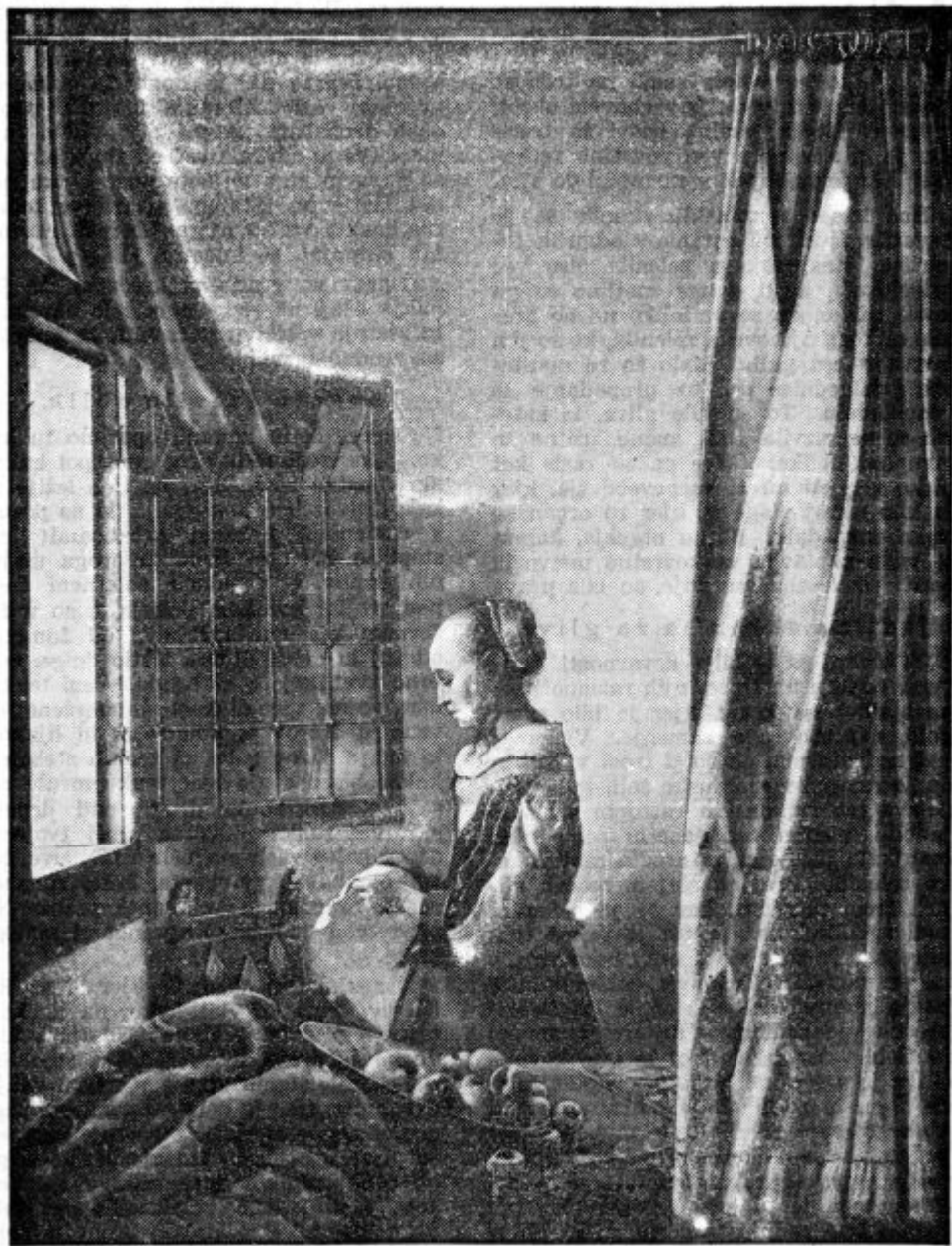

ŽIVLJENJE IN SVET

STEV. 12.

V LJUBLJANI, 23. SEPTEMBRA 1934.

KNJIGA 16.

JAN VERMEER (1632—1675)

»PISMO«

LIŠAJI

PRVI SOCIALEN POSKUS V RASTLINSKEM SVETU

Prve rastline, ki so prodrle na kopno, so morale biti zelo skromne v svojih zahtevah. Voda jih je prej nosila in podpirala, svojo izgradnjo so lahko naravnale samo na trdnost glede vlačnosti, voda je vsebovala okrog njihovih stanic redilne snovi in treba jim je bilo samo z vso površino vsrkavati, kar je prihajalo v raztopini do njih.

Ena izmed rastlinskih skupin se je navadila živeti od ostankov odmrlih tovarišic. Rastlinskega zelenila niso več pridelovale, kajti druge rastline so ga imele toliko, da so se lahko mirno hranile od tega njihovega zelenila, ko so jim mrtva telesa gnila. Malo so te rastlinske prisklednice pač to propadanje le pospeševale. To so bile glive, iz katerih so se razvile tudi znane užitne in strupene oblike. Glive pa so rasle kot nitke v gosti mreži vsepovsod tja, kjer je bilo nekaj vlage in kjer so organske snovi razpadale. Plitka obrežja, kamor je voda naplavila vsakovrstno mrtvo in smrti posvečeno rastlinje, so bila prava

jedilna shramba za glive.

Njih obstoj pa je bil v nevarnosti, če je veter odvel njih trose, njih razmnožitvene stališče na kraje, kjer je bilo samo golo, neprebavljivo kamenje. Vlaga je pač zadostovala, da so ti trosi vzkliili in da je raztopila rudninske soli, toda predelava teh rudninskih raztopin v hrano je bila mladim naseljencem nemogoča: manjkalo jim je za to orodje rastlinskega zelenila. Prej ali slej bi morali ključji trosi propasti, kar se je neštetim tudi zgodilo. Toda veter je privel tudi klice alg, ki so v vlagi prav tako vzkliile in se množile. Te male, oble stanice imajo namreč delce zelenila, ki lahko predelujejo rudninsko hranivo v sončni svetlobi v škrob, sladkor in beljakovino. Gliva je s svojimi nitkami obkolila mlade alge, ki so ji obetale hrano, a tudi alge so se čutile varne pod plaščem vedno vlažne kolonije gliv, kojih nitke predstavljajo prave nabiralnike vode. Poleg tega je ta voda vsebovala tudi raztopljeni rudninska hraniva, ki jih je alga lahko kemično predelovala. Od predelkov so se glive spet lahko tako hranile, da jim ni bilo treba uničevati živih stanic alg. Njih trupla pa so seveda lahko prebavljale. Tako sta delovali obe

rastlini vzajemno in obe sta imeli od tega svojo korist, dokler se ni to tovarištvo razvilo tako daleč, da je sodelovalo celo pri razmnožitvi. Klice alg so ostavljale ovite z nitkami gliv materno rastlino, čeprav se je dogajala tudi še prvotna razmnožitev z ločenimi trosi obeh družabnic. A pri prvi obliki razmnožitve ni odvisno več od slučaja, da-li se gliva in alga najdeta spet k skupnemu življenju. Stalno tovarištvo obeh rastlinskih vrst v najrazličnejših razvojnih stopnjah se imenuje lišaj.

Čeprav so gradbena sredstva, ki jih imajo lišaji na razpolago, zelo skromna in sestoje v bistvu le iz nitk in kroglic, so vendar razvili

bogato število oblik.

Na drevesih in kamnih opazimo tu kakor pike majhne pegice, tam spet kakor skrivnostna znamenja; na tleh ležijo tu kakor sivozeleni kosi usnja, ki so posuti z rumenimi, nežnimi skledicami; na stepi se širi tam širna preproga majhnih grmov, ki v suhem poletnem času pod tvojim korakom pokajo, a so v deževnem vremenu mehkejši od žameta; od vej in debel dreves visijo dolge, srebrno svetlikajoče se brade, včasih tenkolase, potem spet dlakaste in zmršene; ob vznožju štorov je polno čaš in lijakov, ki imajo okrog roba na tankih stebelcih kakor biserne glavice; tenke mreže rasejo v nadstropja druga nad drugo: skratka, toliko oblik se proži tvojemu očesu poleg vseh mogočih barv, sive, bele, zelenkaste, rjavkaste, črne, rumene, rdeče, oranžne, da obstaneš presenečen pred temi čudežnimi zgradbami malega sveta.

Danes skoraj ni kraja, kjer bi ne bilo lišajev. Tu se ti vidi, kakor da je skala pokrita s sivim prahom. Udariš s kladivom po njem in zagledaš zeleno liso zmečkanih algnih stanic v telesu lišaja. Celo tam, kjer je dežela zaradi stalnega mraza negostoljubna, zadostuje najtanjša plast zemlje, da zrastejo lišaji: n. pr. ob robu lednikov in snežišč v visokem gorovju ali v večno zaledenelih tleh daljnega severa. V arktičnih tundrah živijo milijoni severnih jelenov v glavnem od lišajev, ki vsebujejo škrobno snov, iz katere se da pripraviti celo klej in v času potrebe tudi kruh in kaša za človeka.

Najbolj negostoljubne kraje zasedajo lišaji. Sončna pripeka jih lahko tako posuši, da se zmeljejo v prah in vendar bo že prva kapljica rose delce obudila k novemu življenju in rasti. Gliva neprestano stiče za mokroto in solmi, neprestano kuha algna kroglica z zelenilom in svetlobo redilno juho za oba dela. Kjer se zasidra lišaj s svojimi koreninam podobnimi pritrjevalnimi vlakni, tam se mora sčasoma zdrobiti tudi najtrša skala. Cestokrat sežejo po več centimetrov globoko v kamen in ko razpadejo, se stvori prva neznatna plast živice pod njihovo varovalno streho in daje drugim, manj skromnim rastlinam priliko, da se naselijo. Lišajem sledijo mahi, tem pa trave, zeli in končno grmi ter drevesa, ki dokončujejo s svojimi v globino segajočimi koreninami delo lišajev in ustvarjajo pogoje za živalsko in človeško življenje.

Prerez skozi naselbino lišajev navzdol nam pokaže drobnonitkasto omrežje glive kot podlago vse tvorbe. Od tu gre do tenki odrastki nitk do okroglih, zelenih staničnih kroglic alg in včasih vdirajo celo v njihovo notranjost. Morda gre tu za

ostanek prastarega zajedalskega življenja glive,

morda pa gre za izkoriščanje ostanka življenja nezmožnih ali odmrlih algnih stanic. Največ zelenih kroglic je tam, kjer se jim proži največ sonca, gliva pa je stvorila spodaj in zgoraj zaščitno kožico za skupno tvorbo. Gliva prodira obenem vsepovsod v iskanju vode in redilnih soli, alga pa skrbi za njih asimilacijo, za njih kemično predelavo. Na kožni plasti lišaja stoje končno proste glivne nitke, med katerimi se stvorijo mešički, ki so napolnjeni s trosi. V vsem se nam proži slika smotrne delitve dela, ki je v korist tovariški celoti in s tem tudi njenim posameznim članom.

(Po razpravi dr. O. Richterja — kk)

V New Yorku je razstavil kapitan Souly potapljaško pripravo, ki se kakor tornistra priveže na hrbet. Aparat vsebuje napravo za kisik, ki omogoča potapljaču, da se giblje pod vodo v globini 8 do 10 m.

V Angliji se vežba 20.000 žensk, ki bi v primeru vojne lahko nastopile kot pilotke, avtomobilistke in strokovnjakinje pri pilotskih napadih.

V Stockholmu imajo 9 ženskih policistk, na Norveškem 10, na Finskem pa 13.

Delta Nila je imela kanale, ki so skupno merili v dolžini 13.440 km.

STARSI GENIALNIH OTROK

V »Zeitschrift für Neurologie« priobčuje dr. W. H. Becker rezultat preiskavanj o življenjski tobi staršev ob rojstvu genialnih ljudi. Preiskani so bili starši 109 genialnih otrok ter se je pri tem pokazalo, da odpade 56 % genialnih otrok na prvorojence, 17,5 % na drugorojence, 12 % na tretjerojence in le 14,5 % na pozneje rojene. Enajst mater je bilo starih 16—20 let, 28 mater 21—23 let, 18 med 24—26, 29 med 27—30, 20 med 31 in 35 ter 14 mater med 36—40. Izmed očetov genialnih otrok je bila polovica stara med 25 in 36 leti.

BARVE IZ KAVE

Kakor znano je sedanja gospodarska kriza zlasti močno zmanjšala konsum kave, tako da so jo morali producenti v Južni Ameriki cele ladje pometati v morje ali pa sežgati pod parnimi kotli. Uničevanje dragocenega pridelka je bilo seve nesmiselno, a ker kave navzlic vsem prizadevanjem ni bilo mogoče v večjih količinah spraviti na trg, so se brazilski pridelovalci zdaj odločili, da bodo začeli iz nje izdelovati barve. Kava se v ta namen na suho destilira prav tako takor premog v plinarnah in koksarnah. Plini, ki pri tem nastajajo, se izrabljajo za kurjavo, razsvetljavo in pogon strojev, »kavin koks« pa se prav na drobno zmelje, pomeša z različnimi vezivi in razredčijo, tako da nastane prav trpežna rjava barva v raznih odtenkih, ki izvrstno služi za barvanje tkanin, zlasti pa keramičnih izdelkov.

Rasmus: NA POLJE

IZ KRANJA V CHICAGO

DR. FRED CROBATH

NADALJEVANJE

Prvi dan v New Yorku — Hotel — Ogled centruma — Večerna vožnja na Coney Island

Našo družbo po številu 93 je vodila po Ameriki znana firma za organizacijo potovanj »Simmons Tours«. Zastopniki so nas že na krovu sprejeli ter nam bili zelo ustrezljivi. Nastanili smo se v središču New Yorka v hotelu »Taft«, ki

ledeno mrzla pitna voda. Sobna vrata iz pločevine imajo na obeh straneh (zunaj in znotraj) vdolbina vratca z udolbino za obleke, ki se nemoteno odstrani in osnaži. Vsaka hotelska soba ima tudi svoj telefon, kjer je na razpolago celotni telefonski seznam dotičnega mesta, nadalje kombinirano pisalno mizo, ki je opremljena s pisalnim papirjem, razglednicami in drugimi potrebščinami. Ker v Ameriki

Pogled v Wallstreet, središče ameriškega bančnega in borznega življenja.
Na levi: borzno poslojpe

je zidan v štirih visokih vezanih blokih, vsak z 20 nadstropji ter ima skupno nad 2000 sob. Dobili smo sobe s kopalnicami in takoj se nam je nudila prilika videti ameriške posebnosti. Sobe so opremljene z opravo iz pločevine, ki se zdi, kakor da je iz mahagonijevega lesa. Pri vsakem umivalniku s toplo in mrzlo vodo je tudi posebna pipa, iz katere teče na pritisk

ni monopola na vžigalice, so te velik reklamni predmet, ki se ga poslužujejo vsa večja podjetja. Zato so vžigalice povsod zastoj na razpolago.

Naš hotel je imel 6 osebnih dvigal, ki so bila vsa v prometu. Drugi še večji imajo 10 do 30 dvigal. Takoj pri vstopu v hotel je velika dvorana, kjer so uvrščene razne pisarne, kakor oddelek za

pošto, informacije, blagajna, sobe itd. Hoteli imajo svoje trafike, cvetličarno, druge trgovine, brivnico itd. Na razpolago je še več dvoran v visokem pritličju. Ob eni uri je bil »lunch« v krasni podzemski jedilni dvorani »Grill Room«, ki je bila diskretno razsvetljena in umetno hlajena, kar je bilo pri vročini ca 40 stopinj zelo prijetno. Pri izbornem jazz orkestru kakih 15 moških, smo popolnoma evropsko obedovali pri napolnjeni dvorani ameriških gostov, ki so se med obedom zabavali s plesom. Po obedu smo imeli sestanek, da se pogovorimo o novem programu. Dobili smo bloke za restavracijo, s katerimi smo tako rekoč plačevali. Nadalje so nas opozorili na posebno vedenje v New Yorku. Med drugim na varnostne znake rdeče in zelene luči, ker je zaradi prometa potrebna posebna pažnja. Mednarodni znaki so znani; pri rdeči luči je prehod zaprt, pri zeleni pa prost. Vse to se kilometre daleč istočasno avtomatično menja. V dvigalnih se morajo gospodje ob navzočnosti dam brezpogojno odkriti, ker je Američan na to zelo pozoren.

Popoldne smo bili prosti. Za zvečer smo se dogovorili za skupno vožnjo na Coney Island. Družba se je porazdelila po skupinah in popoldne ogledala bližnjo okolico hotela. V spremstvu neke newyorške dame smo napravili lep sprehod v sredini mesta. Imeli smo srečo! Videli smo polet italijanske oceanske eskadre ter občudovali navdušenje Newyorčanov.

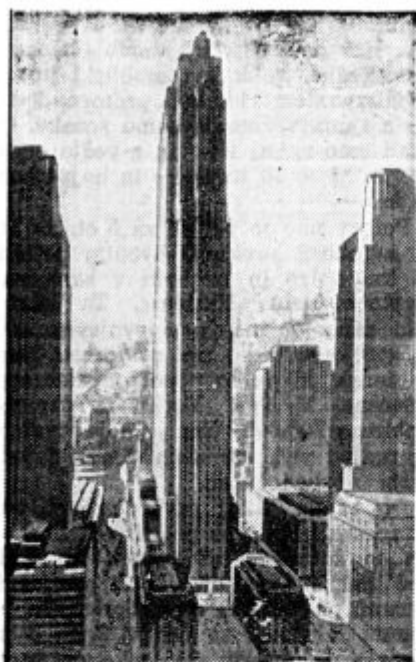
Glavna ulica bogatašev, 5. Avenija, je bila naš prvi cilj, kjer smo občudovali nebotičnike, velik avtomobilski promet, po štiri vrste gori in doli, promenado tisočerih ljudi, večinoma samo ženske. Obiskali smo nekaj trgovin z večjo organizacijo, ki so tu največje in najpomembnejše.

Potem smo se peljali za 5 ct. na strehi avtobusa preko 5 avenije približno 15 km dolge in izstopili v zamorskem mestnem delu »Harlem«. Ta četrt je zelo zanemarjena, ima svojevrstne hiše, vidijo se razni tipi zamorcev, posebno žensk, ki pa so popolnoma evropsko oblečene. V New Yorku je zamorcev približno 700.000, čim južneje, tem procentualno več, kar dela Ameriki velike skrbi za bodočnost.

Da bi pa takoj prvi dan več videli in spoznali, smo se peljali odtod s podzemno železnico »Subway«, ki vodi v več linijah, speljanih pod prometnimi ulicami po velikem New Yorku. Ta podzemna železnica se deli v 2 do 3 nadstropij, po katerih vozijo lokalni in ekspresni vlaki, zadnji s hitrostjo 100 km na uro, ki se ustavljajo le na redkih postajah. »Subway« je zasebna delniška družba, ima več tisoč kilometrov tira in 8 predorov pod obema rekama Hud-

EMPIRE STATE

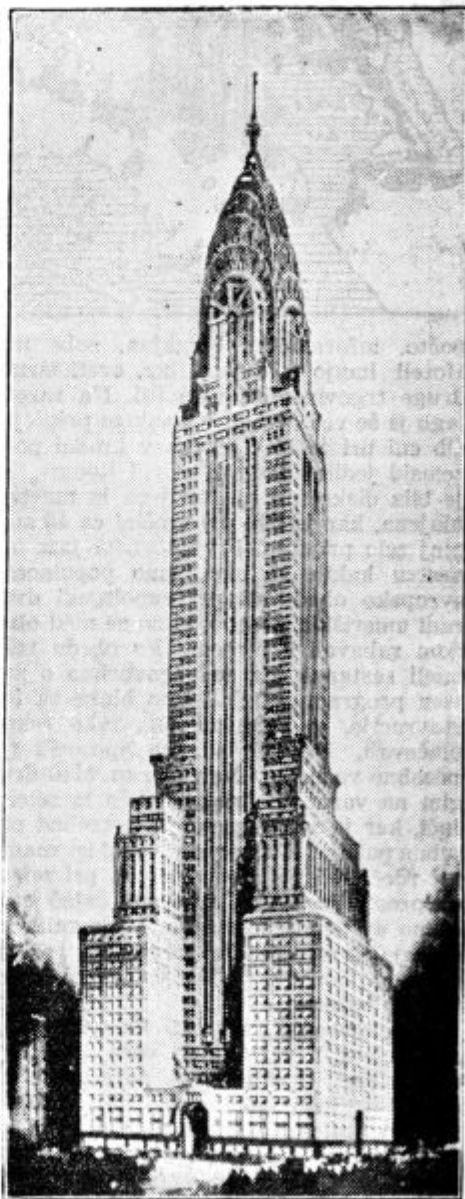

RADIO MESTO

son in East. Deli se v tri glavne linije: Interborough Rapid Transit, Brooklyn in Manhattan Transit City Rapid Transit. Voznih listkov tu kot v avtobusih, tramvaju, mestni železnici »Elevated« ne poznajo. Pri »Subway« vržeš 5 cent. v avtomat, zagrajen dohod se odpre samo toliko, da more ena oseba skozi, nakar se zopet zapre. V avtobusih se vrže 5 cent. v števnj avtomat, vozač kontrolira vse sam in s tem je že vse odpravljeno. Subway in Elevated vozita noč in dan neprenehoma. Dokler potnik ne prestopi izhodnega avtomata, se lahko več dni vozi za 5 cent. (Din 2.50.)

Okoli šeste ure smo šli na največji nebotačnik sveta v »Empire State«, ki je 380 m visok, zidan v terasah in stolpu. Skozi visoka jeklena vrata, obdana z marmorjem, smo vstopili v visok, dolg, zelo hladen vestibul z marmornatimi stebri. Čudili smo se temu hladu brez vidnih aparatov in šele na opozorilo smo videli v stebrih in stenah en centimeter ozke neopazljive odprtine, odkoder prihaja ledeno mrzel zrak. Po malem plačilu smo se peljali z enim izmed nešteti zelo prostornih dvigal do 80. nadstropja. Tu smo prestopili v drugo dvigalo, se peljali do 102 nadstropja, vse to največ v dveh minutah. Tu je okrog in okrog prostorna razgledna terasa in v sredini lepa kavarna. Od

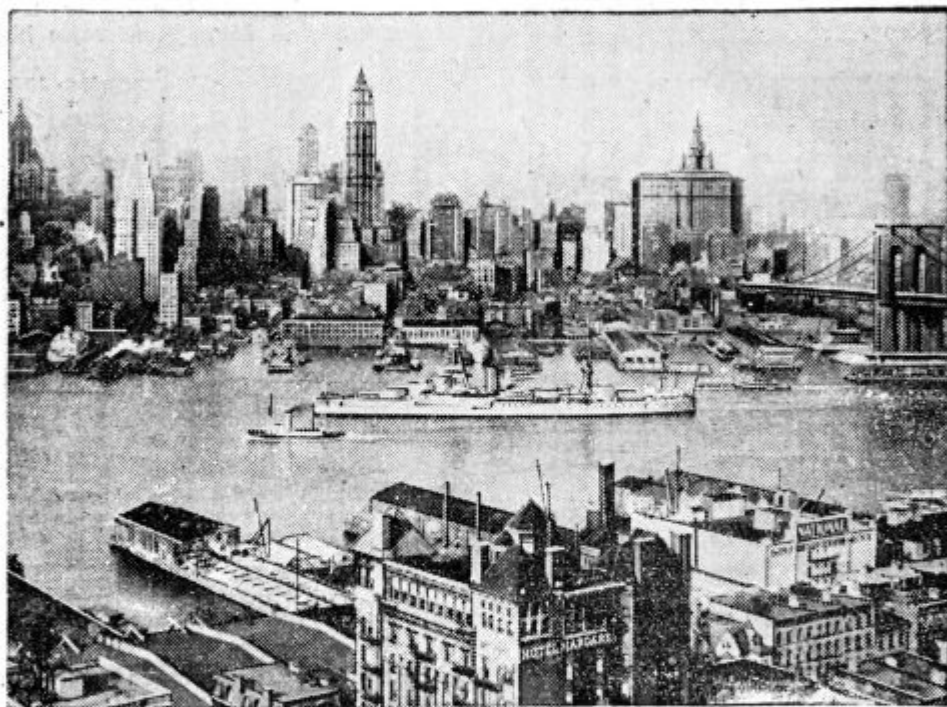
tu dalje je približno 80 m visok s steklom, jeklom, aluminijem preoblečen stolp, namenjen za pritrditev zrakoplovov. Nebotačnikov od deset nadstropij dalje je v New Yorku gotovo že več tisoč, med temi znani Woolworth, Chrysler, Singer, Radio City itd. Vnanja arhitektura je večinoma gladka, brez okraskov in nikjer ni videti kakih balkonov. Videli smo pač razne poskusne nebotačnike v benečanskem slogu, cele ali polovico v malih stebrih in druge

CHRYSLERJEV NEBOTIČNIK

vrste, kar pa nikakor ne imponira, ker je previsoko. Oblike so najrazličnejše, navpično ena linija v isti širjavi do vrha, drugi na polovico in potem vedno ožji, navadno v terasah ali drugih kombinacijah itd. Po večini so vsi zidani iz betona, vidijo se pa tudi n. pr. v zelenih porcelanastih ploščah neke industrije porcelana. Radio City je najnovejši blok nebotičnikov »Scyscrapers«. Je moderno, gladko zidan v isti širini do

ima ožje mesto 7 milijonov prebivalcev vseh narodnosti, veliki New York z okoli približno 10 milijonov — ta se deli v 5 glavnih delov: Manchattan, Bronx, Brooklyn, Queens, Richmond. Manchattan je prav za prav srce New Yorka, njegov južni del imenovan »Down Hudson Town« ali samo »Downtown« (Battery Park, Woolworth, borza itd.) do 14. ceste je začetek New Yorka — stari del mesta Manchattan — in bo še

Pogled na MANCHATTAN: v ospredju brooklynski in manchattanski most čez reko EAST

vrha, ter bo samo tu stanovalo 250.000 ljudi, torej veliko mesto v največjem mestu sveta.

Slog notranje arhitekture je drug drugemu podoben, v kakršne svrhe je pač zidan, seveda vsi največ v marmorju in splošno zelo luksuriozni z najmodernejšimi tehničnimi napravami. V centru so druge novejši hiše po večini 5 do 10 nadstropne, te pa še polno starih, tudi lesenih 1 do 2 nadstropnih ter je kontrast poleg nebotičnikov izredno velik. Razvoj bo trajal še mnogo let.

Vrnimo se na teraso Empire State, kjer je pri hladnem vetru precej čist popoldanski zrak in razgled na veliki New York nepopisno očarljiv. Danes

vedno ostal kot center financ in trgovine. Long Island, na katerem leži 30 km dolg in največ 6 km širok otok, med rekami Hudson, East in Harlem. Prvi dve sta 650 do 1000 m široki in plovni za največje parnike. Manchattan je vezan južnovzhodno preko reke East z Brooklynom in Queensom, in sicer s tremi mostovi v dve nadstropji. Med temi je znani brooklynski most, po katerem je speljana v prvem nadstropju električna železnica (Elevated) in hodniki za pešce, v drugem nadstropju pa vozijo avtomobili. Nadcestna železnica in Subway imata pod reko svoje tunele. Preko rek Harlem vodi 14 železnih mostov v Bronx. Najstarejši so zgraje-

ni kot vrtljivi mostovi, novejši pa kot pridvižni mostovi, da se ne ovira ladijski promet. Najznamenitejši newyorški most je novi Washingtonov most čez reko Hudson, ki jo prekorači v enem samem 1067 m dolgem loku, ki se vzpenja 61 metrov nad vodno gladino in veže Manhattana z New Jerseyem. Most je nepopisno veličasten v svojih dimenzijah. Stavbni stroški tega mostu so znašali 60 milijonov dolarjev. Pod Hudsonom je speljan tudi Hollandov tunel za avtomobile in nekaj svežnjev železniških predorov.

zanimiv je pogled zviška na ulice, po katerih vrvi množica ljudi in avtomobilov. Stoteri nebotičniki, do 300 m visoki, od tu ne pridejo več do svoje veljave. Ker leži New York v ravnini, se vidi v okolico neskončno daleč.

Celo uro smo uživali ta razgled in se prav težko odločili za dvigalo, ki nas je v eni minuti privedlo zopet v vročo 5. avenijo, kjer smo se poslužili taksijev, ki so v splošnem samo novi elegantni avti in precej dragi. Po sedmih zvečer smo bili zopet v hotelu Taft. Omenim naj tu še najmodernejše higi-

Pogled na MANHATTAN iz brocklynskega predmestja

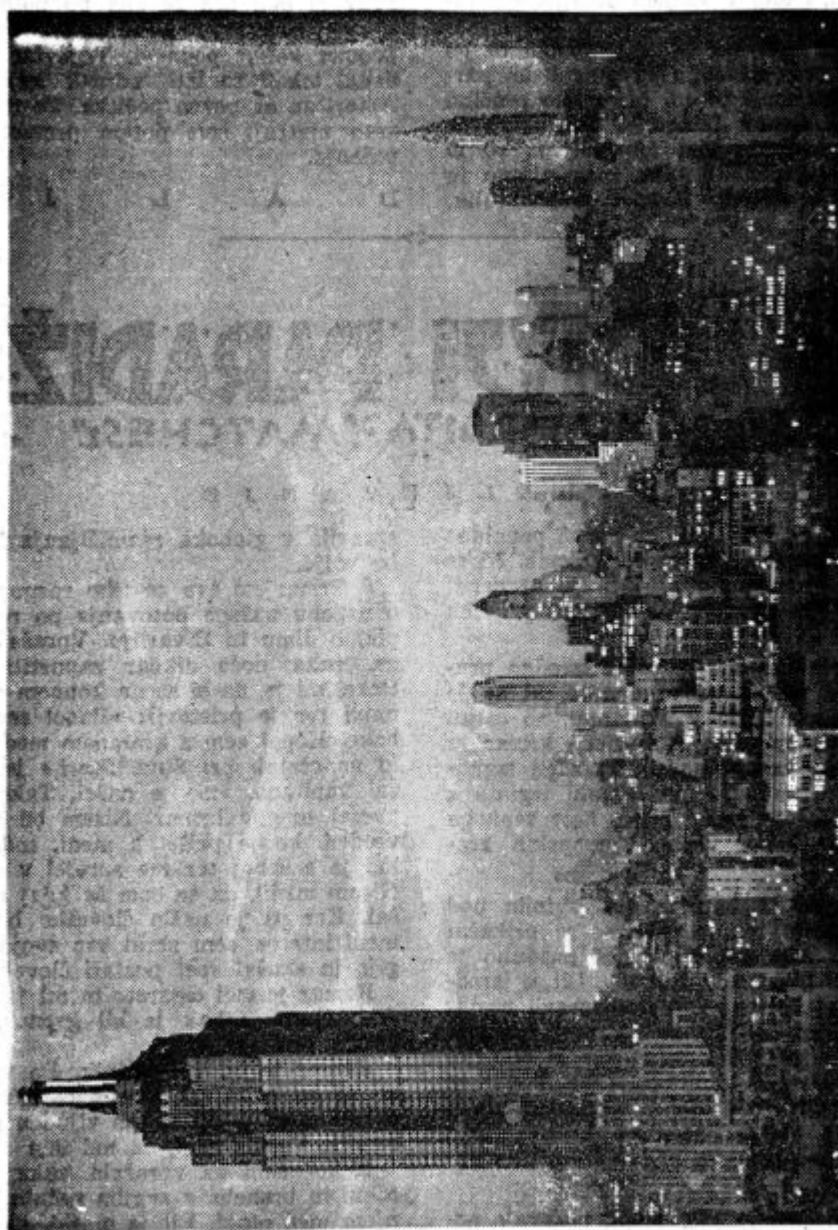
Stari New York »Downtown« je proti jugu zožen v obliki trikotja, ima neregularne ozke in širše ulice do štev. 14, med tem ko je novi del mesta »Uptown« od tod dalje moderno reguliran v ravne ulice, iz izjemo 35 km dolgega »Broadwaya«, ki drži prečno od juga proti severu preko celega Manhattana in Bronx do konca mesta. V južnoseverni smeri ležeče, 10 do 20 km dolge ravne in 30 do 50 m široke ulice se imenujejo »Avenije«, katerih je skupno 17, od teh jih je 12, in sicer počenši od vzhoda proti Hudsonu označenih s številkami 1 do 12, vmesne avenije pa imajo posebna imena. Z avenijami se pravokotno krijejo prečne ulice, tekoče v vzhodno zapadni smeri, ki so isto tako označene s številkami, počenši od juga proti severu. Teh ulic je preko 260. Orientacija je zelo lahka, vse ulice so zelo vidno označene, tako da se zlahka znajdeš v vseh delih mesta. Nepopisno

enično urejene prostore za toaleta ter ameriško praktičnost in iznajdljivost. N. pr. male brisače, zgoraj v sredini s pločevinastimi odprtini, so bile pritrjene na železen drog, tako da so se po vsaki uporabi potegnile po drugem drogu navzdol. Tako so bile vedno sveže na razpolago.

Diner je bil v našem Grillroomu pri dobri godbi in plesu, nato pa so nas pred hotelom čakali trije veliki avtobusi, s katerimi smo se odpeljali v Coney Island. Vozili smo poldrugo uro preko 7 avenije, Broadwaya, Getha, čez manhattanski most, dalje preko Brooklyna v najvzhodnejši del Coney Islanda, kopališče in Luna Park New Yorka. Tako smo takoj prvi dan bivanja v tem vele mestu spoznali deloma tudi nočno življenje, posebno pa krasno razsvetljene ulice z najrazličnejšimi reklamami. Vse promenadne ulice, posebno Broadway, so razsvetljene kakor podnevi, ti-

sočere reklame v največjih dimenzijah tudi do 100 metrov dolge, visoke in široke so vse v žarnicah najrazličnejših barv. Vso pot se nam je nudila ta kras-

in ves dan. Po ulicah so stojnice z najrazličnejšimi predmeti po smešno nizkih cenah, ker je blago tu večkrat ne- navadnega izvora. Pot nas je vodila

MANHATTAN PONOČI

na razsvetljava, ki je pač najzanimivejša na nebotalnikih, ko se prikaže visoko v zraku velika reklama in v nekaj sekundah zopet izgine. Zelo zanimiv je židovski del »Getho«. Vse ulice so tu zelo živahne, trgovine odprte vso noč

dalje čez manchattanski most, odkoder se nam je nudil najlepši pogled na razsvetljeni New York. Vozili smo se naprej po krasnih dolgih ulicah z vilami, vrtovi in parki, dokaz, da tudi Američani hrepene in cenijo ugodnost stano-

vanj izven mesta. Približali smo se znamenemu Luna Parku, kjer je bilo stotero paviljonov z najrazličnejšimi zabavami. Ta park je mesto zase, ima dolge ulice, povsod sama zabavišča kakor Prater na Dunaju, samo v večjem obsegu. Po večini so vsi paviljoni zelo razkošno razsvetljeni tudi po vnanjih stenah in po strehi, prav posebno pa glavni del parka. Odšli smo potem na znano peščino (plažo) Coney Island, 3 km dolgo in ima obenem iz lesa napravljeno 20 m široko promenado, lepo razsvetljeno in obdano z vilami. Promet je bil velik,

neverjeten vrišč pa je tu ob sobotah in nedeljah »weekend«, ko ta kraj obišče nad milijon ljudi. Pozno v noč smo se vračali z avtobusi po drugem delu mesta čez brooklynski most v hotel. Čeprav je bila ura že ena po polnoči, je bil v centru, posebno na Broadwayu, tak promet kakor podnevi. Trgovine in vsi drugi lokali so bili odprti, kakor da Američan ne pozna počitka. To traja do treh zjutraj, šele potem promet malo pojenja.

D A L J E

DIVJI PARADIŽ

MARGITA MATCHES

N A D A L J E V A N J E

Zasidrati smo se pozno popoldne spet ob izlivu reke Sepik. Ni se nam mudilo. Dež je prenehal in nastopil je hladen, prijeten večer.

»Nuola« se mi je zdela izredno prazna. Od precej velike družbe, ki se je vkrcala na ladjo v Madangu, so ostali še samo kapitan, inženjer, krmar in jaz. Celo kanaki so se mi zdeli izgubljeni, ko so evropski potniki izginili z ladje. Noč je prišla hitro, brez vsakega prehoda, kakor vedno v tropskih krajih.

Inženjer in kapitan sta izginila pod krov, deset minut nato se je prikazal kapitan Alis v pižami, pod pazduho je pa nosil blazino in žimnico. Bil je izredno dobre volje, ko si je pripravil posteljo na krovu ter se na njej iztegnil. Nihče ni govoril z njim, ker ni bilo dobro nagovoriti kapitana Alisa, kadar se je zamislil. Skozi mehki mrak sem lahko razločila obrise njegove kratke, lepo oblikovane postave in žar njegove cigarete.

Vedela sem, da je mislil na svojo nočno ženo. Pred leti, tam ob Fidžijskem otočju, jo je vodil cele mesece prav s to ladjo, da ji vrne zdravje. Misliła sem si, da je bil spomin na njegovo ženo, ki je vplival nanj, da me je vzel s seboj na potovanje. Prepričana sem tudi, da ga je moja prisotnost na ladji

spravila v globoka razmišljanja in slabo voljo.

S krmarjem sva se tiho razgovarjala o uspehu našega potovanja po reki Sepik, o Jimu in Brearliju. Vprašala sem ga, zakaj noče nikdar zapustiti ladje. Rekel mi je, da bi se na kopnem gotovo napil ter je pristavil: »Padel sem globoko. Kopal sem s krampom med kanaki na cestah pri Suvi. Stari,« je pokazal kapitana, »me je našel. Takoj sem postal njegov krmar. Nisem bil mnogo vreden, ko je prišel k meni, toda vzel me je s seboj ter me sprejel v službo. Nisem mislil, da se bom še kdaj poboljšal. Ker pa je našlo človeško bitje na meni interes, sem zbral vso svojo energijo in skušal spet postati človek.«

Krmar je zvil cigareto in mi jo ponudil. Njegov tobak je bil grenek, toda kadila sem junaško.

Krmar je bil brezbožnik. Po vnanjosti je bil primeren lepega človeka. Nasprotni meni je bil vedno vljuden in ljubezniv. Vedela sem, da me ima rad.

Nekoč sem ga vprašala, zakaj se ne oženi in preneha s svojim večnim kletanjem med otoki. Bil je moški, ki bi mu prav dobro pristojala žena, ki bi skrbelo zanj in pazila na njegovo udobnost. Že sam je pred tem omenil nekaj sličnega: »Često premišljujem o ženitvi. V desetih letih bom imel 52 let in kaj bom imel od življenja? Toda ne morem se oženiti z belo žensko, ker imam tucat

črnih otrok, raztresenih po otokih Južnega morja.«

Zgodilo se je nekoč, da je izgubil oblast nad ladjo in veter ga je gnal na Gilbertovo otočje. Tam se je nastalil kot trgovec ter si celo kupil malo plan-tažo kokosovih orehov. Živel je tam štiri leta med domačini. Pri tem sicer ni »postal divjak«, toda prilagodil se je melanezijskim običajem. Hodil je pre-pasan samo s predpasnikom.

Vzel si je domačinko za ljubico. Ka-dar je govoril o njej, ni nikdar pozabil

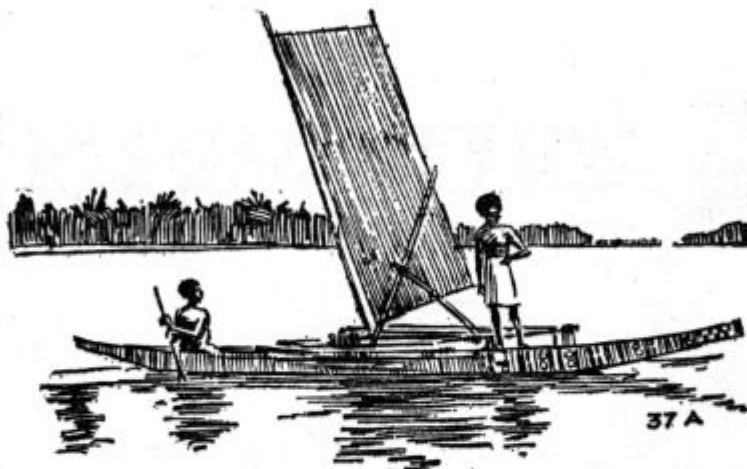
čila kot blisk name in mi zarila nož v vrat. K sreči je zadela ob koščeni ovrat-nik.«

»Kaj ste nato storili?« sem ga vprašala.

»Iztrgal sem ji nož in ga vrgel proč. Nato je pričela plakati. Objel sem jo, dokler ni prenehala jokati. Potem pa je bilo spet vse dobro.«

»In otrok, kaj je bilo z njim?«

»Ko sem se nekega popoldneva vračal domov, sem videl svojo dekllico v kopeli. Opazil sem, da že ima svoje de-

Tam ma s svojim možem

pristaviti: »Bila je zelo ljubko dete. Stara je bila komaj 15 let in imela me je zelo rada. Tudi njeni starši, pošteni Gilbertijanci, so spoštovali to zvezo, kajti velika čast je imeti belega gospodarja odvisnega od svoje hčere. Belec prinese v hišo veliko spoštovanje, čeprav jo potem zapusti.« Tako so živeli tam ona, on in njeni starši prijateljsko v travnati koči.

»Imela je lepe, dolge, črne in ravne lase, ki so ji segali skoraj do kolen,« je nadaljeval krmar. »Bila je majhno bitje in sladka mala stvarca.«

Tako so minevali srečni dnevi, dokler ni prišla nekega dne Tam ma k njemu in ga prosila za otroka. Zelela je imeti dečka. Krmarju to ni bilo po volji. Toda kaj je hotel. Samo enega.

»Nekoč me je pa napadla z nožem,« je pripovedoval. »Bilo je rano v jutro, ko sem se vračal na otok v čolnu. Dete je bilo že na potu. Postal sem nemiren in sem si iskal razvedrila v ribolovu. Pritekla mi je naproti k obali, me pozdravila kakor po navadi, nato pa sko-

te. Porodila je v moji odsotnosti. Ker pa ni dobila dečka, kakor si je želela, je bila silno žalostna.

Ko je bilo dete staro devet mesecev, je Tam ma prosila za dečka. Krmar se je upiral. Njen jok ga je slednjič premamil. In res je bil drugi otrok deček.

»Ali jih imate radi svoje otroke?«

»Prave očetovske ljubezni nisem občutil do njih. Imel sem rad le njihovo malo mater. Belec čuti posebne vrste naklonjenost do pol divje dekllice, ki je njegova z dušo in telesom in ki je popolnoma drugačna kot pa ljubezn do bele ženske.«

»In kaj je sedaj s Tam ma?«

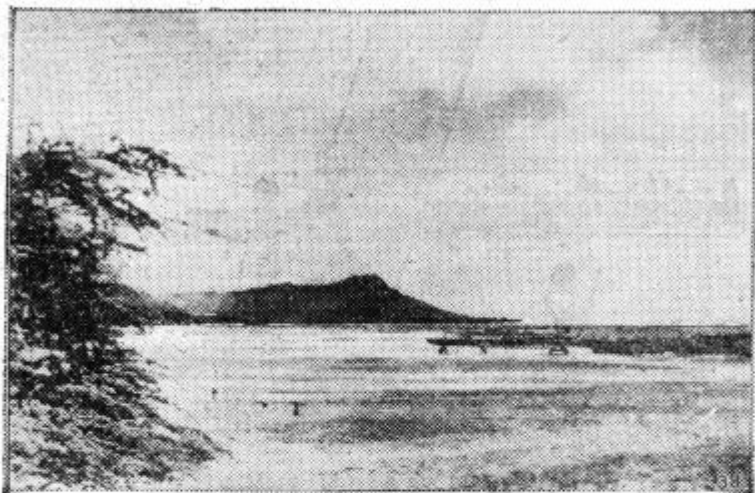
»Kmalu nato, ko se je rodil deček, sem dobil mesto krmarja na neki jadrnici. To je pomenilo, da me ne bo dve leti. Šel sem k svoji mali ženi in ji razložil stvar. Hotel sem se poročiti z njo. To jo je silno potrlo, toda še bolj je presenetil mene njen odgovor. Rekla je: ne! Če me imaš rad, se boš vrnil. Če me pa nimaš, potem mi tudi ženitev ničesar ne pomaga.«

»No, ali ste se vrnilí?«

»Da, vrnil sem se, čez približno dve leti. Toda nikdar več je nisem videl. Nekega večera ob sončnem zahodu sem pripeljal ladjo v zaliv. Ko sem zavil v lukó, sem videl drčati čoln po vodi, v njem pa je bila Tam ma z mladim domačinom. Zvedel sem, da se je med tem omožila. Ko je slišala, da prihaja moja ladja v lukó, je zbežala na drug otok. Čutil sem, da je srečna, zato je nisem hotel vznemirjati. Videl sem tudi oba otroka, toda otroka nista vedela, kdo

mi je, naj grem z njo, da mi bo pripravila obkladkov. Odgovoril sem, da sem rajši sam. Končno je uganila, da imam v kabini tujo žensko. Hotela je nasilno vdreti v mojo kabino. Ker se mi je zdelo nevarno, sem se umaknil. Morali bi videti, kakšna je bila moja kabina, ko sem se vrnil.«

V krmarjevem opisu ni bilo niti zagovora niti samohvale. Bil je običajen beli človek Južnega morja. Toda nič ni bilo roparskega v njem. Pod težo let v južnem Tihem morju je lesketalo še vedno

Samotni Tomleo z misijnsko postajo

sem jaz. Čez dva dni sem zapustil Gilbertovo otočje in se nisem nikdar več vrnil.«

»Toda, ali ne čutíte nobene odgovornosti do svojih otrok?«

»Poskrbel sem zanje. Preden sem se podal na morje, sem jim kupil nekaj zemlje s kokosovimi drevesi, ki jim bodo prinesli dovolj denarja, toda nikdar nisem nameraval odpeljati otrok z otoka. Bili bi vse življenje nesrečni. Če ostanejo v domovini, se poročé z enakimi in so srečni, če zaidejo med belce, so večno prezirani in vedno nesrečni.«

»Imam pa še druge otroke na Tongi,« je nadaljeval krmar. »Deklici je bilo ime Leticija. Bila je zelo velika in močno temnopolta. Z njo je bila vsaka šala izključena. Nekoč sem imel na ladji prijatelja. Ona je bila spodaj v kabini. Ko sem zvedel, da je odšla iz kabine, sem ji šel zato nasproti. Bila je zelo vroča noč. Leticija je hotela, da grem z njo v kabino, toda odgovoril sem, da se počutim slabo in da imam mrzlico. Rekla

nekaj lepega in dobrega v njem.

Vprašala sem ga še, če se ne bi hotel vrniti na Škotsko med svoje ljudi. Odvrnil mi je: »Da, bili so časi, ko sem si želel nazaj, toda ti časi se nikdar več ne vrnejo. Tudi ni nobenemu tam več mar zame — razen stari gospe.«

»Kdo je ta stara gospa?«

»Moja mati. V davnih časih sem ji tu pa tam pisal... toda sedaj ji ne pišem več že pet let. Ima nekaj ladij za prevoz premoga. Po očetovi smrti mi je pisala, naj se vrnem in naj prevzamem upravo. Tega nisem mogel storiti. Sklenil sem, da se ne vrnem, dokler ne bom mogel pokazati uspehov. Rad bi jo pa še enkrat videl pred smrtjo.«

D A L J E

PISATELJI — PREROKI

I. Cankar j, kakor znano, napovedal malo pred »Viljemo vojno«, da se bo Avstrija zadržila v svojem lastnem blatu. O Gregorčičevi »Soči« ve vsak šolarček, kako je pravilno slutila poznejše dogodke. V. Vodnik je verjel v razvoj letalstva. Shakespeare je pred tri sto leti dal v javnost »Koriolana«, ki so ga letos v Parizu prepovedali igrati, ker preostro cika na neke dnevne spletke državnikov.

Spričo tolikih uresničenih prerokovanj, ki jih srečujemo po književnosti, je Oskar Wilde izrazil tole paradoksalno trditev: Umetnost ne posnema naravo, pač pa narava posnema umetnost. — To svojo trditev je ovil v naslednjo pripoved:

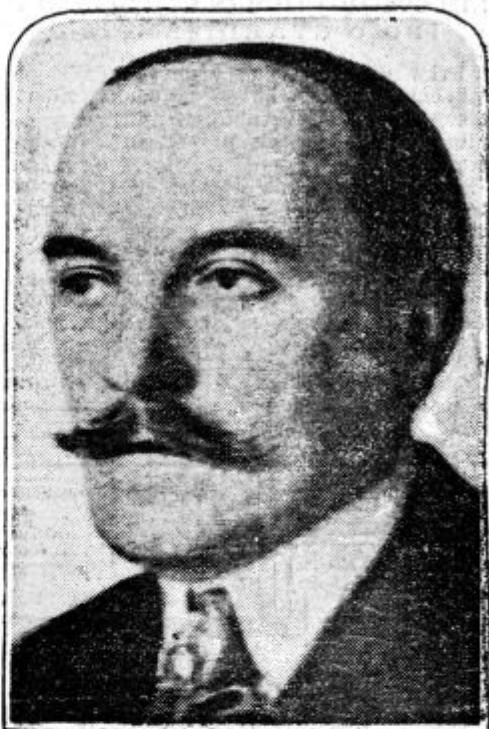
Ko se je Jožef Arimatejski zvečer vračal s Kalvarijske gore, kjer je bil pravkar Jezus izdihnil, je videl mladeniča, ki je sedel na belem kamnu in jokal. Jožef se mu je približal in mu rekel:

»Razumemn, da je tvoja bolečina velika, zakaj oni mož je bil gotovo pravičen!«

Toda mladenič mu je odgovoril:

»O, saj ne jočem zato. Jočem se zato,

Umetniško delo, je še trdil Wilde, je vselej edinstveno. Narava, ki ne stori nič trajnega, se vedno ponavlja, da se nič od njenega ustvarjanja ne izgubi.

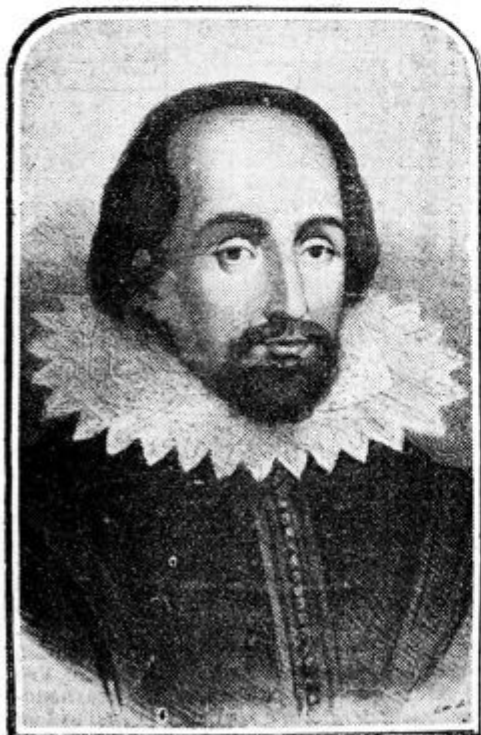
Henri BORDEAUX

Wildovo mnenje bi se dalo podpreti z mnogimi navedki iz literarnih del. Vzemimo n. pr. dramaturga H. Bernsteina, čigar »Naskok« (l'Assaut) je iz l. 1912, a tako poln namigavanj na zadevo Staviskega, kakor da je bil letos zasnovan.

Značilen primer za naš naslov je Henri Bordeaux, ki je napisal sto do sto petdeset romanov, med njimi »Hrast in trst« (Le Chêne et le Roseau). Tu prikazuje nečedne stvari med uradništvom po Savojskem. In nedavno so se take reči res primerile v Bretanji.

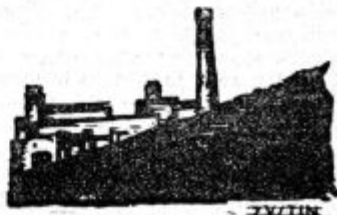
Pozorni čitatelj bo znal iz svojihkušenj dodati niz podobnih zgledov, v katerih so pisateljevi možgani prehiteli narodo samo.

A. D.

SHAKESPEARE

ker sem tudi jaz delal čudeže. Tudi jaz sem vračal slepim pogled, zdravil sem hrome in obujal mrtve. Tudi jaz sem spreminjal vodo v vino... Toda mene ljudje niso križali.»

Č L O V E K I N D O M

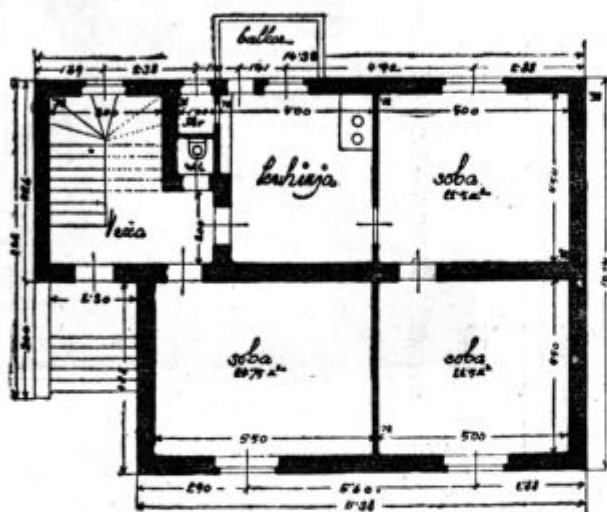
ODNOS MED PROJEKTANTOM, STAVBNIM GOSPODARJEM IN STAVBENIKOM BOŽO GVARDIJANČIČ

Pri nas je še vedno v navadi, da stopi stavbni gospodar, ko se je odločil zidati hišo, takoj k stavbeniku. Z njim se zmehta za vse delo: za projekt in izvršitev stavbe.

Po večini računa stavbni gospodar s tem, da mu stavbnik napravi načrte za stonj. Redko zato, ker ni poučen o pravilnem in pametnem postopku. Stavbni gospodar se torej obrne do stavbenika, razloži mu, kakšno si želi hišo, koliko stanovanj naj ima, kako naj bodo velika, kak-

Ako sedaj kritično preotrmo ta način oddaje dela, si moramo biti na jasnem, kdo je stavbenik in katero delo lahko strokovno izvrši.

Vsakemu je jasno, da za projektiranje stavbenik ni izobražen, niti ga ne zanimajo problemi sodobnega stanovanja, stanovanjske kulture in sploh, zato odgovornosti za smotreno in pravilno rešitev ne more nositi. Redko izvršuje načrte sam, te mu izvrši nastavljeni tehnik, ki prav tako ni zadostno izobražen, niti tehnično in ga izdelava načrtov zaposli popolnoma. Stavbeniku je vseeno, kako je stavba urejena in koliko je estetska, njega zanima v prvi vrsti gradnja. Najidealnejša je zanj grad-

Tloris A. Merilo 1 : 100

šen sme biti komfort in kakšno si želi po vnanjosti. Preden se je odločil, si je prav gotovo ogledal kolikor je mogel veliko hiš, ki so bile zgrajene v zadnjih letih, zapomnil si je to ali ono stvar. Pri prvi so mu recimo všeč okna, zdijo se mu jako praktična in lepa, pri drugi mu je imponiral balkon, pri tretji mogoče streha, ki je dobro izrabljena za mansardno stanovanje in tako si je približno predstavilo svoje hiše sam ustvaril. Nekaj nasvetov mu nasuje še stavbenik, pokaže mu nekaj svojih že izvršenih načrtov, mogoče ima pri rokah kak album »modernih fasad« in »praktičnih sodobnih« stanovanjskih tlorisov, končno mu še kaj pove o materialu in stroških.

Prvi korak je s tem storjen. Stavbenik prične z načrti in proračuni. Stavbnega gospodarja zanima v prvi vrsti proračun, koliko ga bo stavba stala. S tlorisi je kmalu zadovoljen statičnih proračunov pa ne razume. Napravita pogodbo in stavbo prično zidati. Seveda brez nadzorstva.

nja brez nadzorstva. Nemogoče je, da bi stavbni gospodar kontroliral dela, ker ne ve, kdaj je beton mešan v pravem razmerju, kdaj je dovolj železa v armatanih konstrukcijah, ki so navadno itak statično predimenzionirane zaradi sigurnosti, na kakovost materiala se prav tako ne razume, skratka odvisen je popolnoma od stavbenika. Spremembe načrtov pri že začeti gradnji ki povzročijo nepredvidene izdatke, so mnogokrat neizogibne, marsikdaj nastane spor zaradi te ali one stvari. Vse to izraženo v stroških daleč presega honorar za arhitekta projektanta, ki obenem nadzoruje gradnjo. Stavbenikovo delo, bi moralo biti omejeno na izvršitev zgradbe v glavnem zaradi kvalitete, moralne in materialne, drugič pa zaradi smoternejše organizacije celotnega dela. Stavbni gospodar si najame sam še druge obrtnike, ki so potrebni pri gradnji ali pa prepusti to stavbeniku. Pravilna organizacija dela bi bila taka, da bi arhitekt, ki je projek-

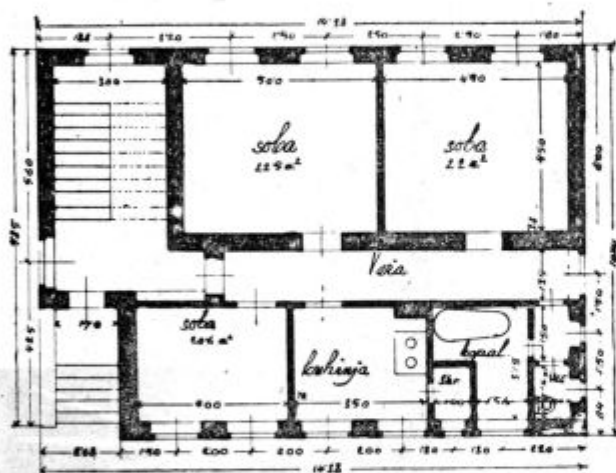
tant, sam oskrbel vse obrtnike z licitacijo ali pa na drug način. S tem bi stavbenemu gospodarju olajšal, celo odvezel veliko skrb, delo bi se razvijalo pod njegovo odgovornostjo točneje in nadzorovano.

Zakaj naj se stavbni gospodar obrne na arhitekta, ko se odloči graditi? V prvi vrsti zato, da bo zgradba ustrezala njegovim potrebam, da bo tlorisno smotreno urejena, ne šablonsko, da bo racionalno izrabljen prostor, pravilno dimenzioniran in da bo notranje in vnanje stavba estetsko lepo in harmonično učinkovala. Nima vsakdo, ki gradi enakih potreb, istih namenov s stavbo, celo kraj in razmere so pri stavbi važne. Pravilen nasvet in res strokovnjaško rešene probleme more dati le arhitekt, ker je to njegov posel, doseči napredek v arhitekturi, dandanes posebno v stanovanjski kulturi je njegov namen. Stavbenik se ne more nikdar poglotiti v

Takoj s hišne veže pridemo v kuhinjo. Obrnjena je proti jugu, kar je za kuhinjo najslabše, na jug obrnjena je tudi mala shramba (enaka napaka). Shramba ima strop meter nižje kakor ostali prostori zato, da dobi stranišče, ki je poleg shrambe in dostopno iz hišne veže (torej izven stanovanja) svetlobo in ventilacijo. Kuhinja ima majhen balkonček in vhod v prvo sobo, Druga soba direktnega vhoda iz kuhinje nima, dostopna je preko prve sobe. Iz veže je vhod v tretjo sobo. Na prvi pogled, jako slaba rešitev.

Tloris B je nekaka poprava, ki sem ga skiciral, da bodo nedostatki tlorisa A vidnejši. Gotovo tudi ta ni idealen, ker sem se namenoma držal istega obsega in stopnic za mansardno stanovanje. Najboljša bi bila rešitev, ki bi se prav nič ne vezala na tloris A.

Vhod tlorisa B je prav tam (namenoma)

Tloris B. Merilo 1 : 100

potrebe stavbnega gospodarja, njegovo delo je izvrševanje po arhitektovem načrtu.

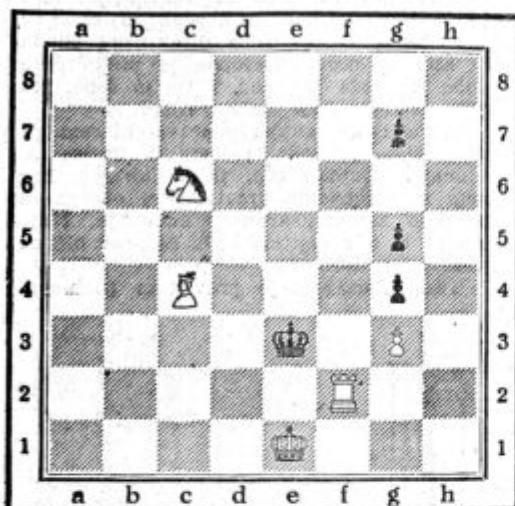
Po vseh krajih, kjer se gradi, nam dokazujejo mnogokrat drastični primeri, kako nesmiselno se zapravlja narodno imetje s hišami, ki so zgrešene tlorisno in estetsko. Pameten gospodar si ne bo dal projektirati le stavbe nego tudi notranjo ureditev, prihranil si bo lepe denarje, ne glede na to, da bodo s tem domovi urejeni tako, kakor zahteva karsšnje življenje in duševnost sodobnega človeka.

Za primer navajam tloris visokoprtilične hiše v vzhodnem delu Ljubljane. Hiša ima kletno stanovanje, visokoprtilično in mansardno; stoji prosto, poleg večje stavbe ob cesti. Dohod v kletno stanovanje je z dvorišča v mansardno pa po stopnicah, ki jih vidimo na tlorisu. (Tloris A.) Omejiti se hočem na visokoprtilično stanovanje, ki je tip. karkršnih najdemo v okolici Ljubljane največ.

ma) kakor v tlorisu A, le nekoliko premaknjen proti severu in stopnice do vežnih vrat so ožje. Iz hišne veže, ki je razsvetljena takoj ob vhodu, gremo po svetlih in udobnejših stopnicah s podestom v mansardno, na desno pa v visokoprtilično stanovanje. Vsi glavni prostori so dostopni iz stanovanjske veže. Dve veliki sobi imata okna na jug, le mala soba na sever. (Omenim, da bi mogla priti tudi ta soba na južno stran, a namenoma nisem hotel spremeniti lege stopnic in hišne veže.) Kuhinja dobi svetlobo s severa in ima malo shrambo s prav tako direktno svetlobo S konca veže, ki ima okno na zpadni strani, stopimo v svetel predprostor, iz njega pa v stranišče in kopalnico. (V tlorisu A je ni.) Kopalnica je ob kuhinji, odkoder dobiva dovolj vroče vode, ki jo hrani boiler nad štedilnikom. Precejšnje okno jo zadostno razsvetljuje s severa, med tem ko ima stranišče malo okno na zpadni strani.

PROBLEM 84

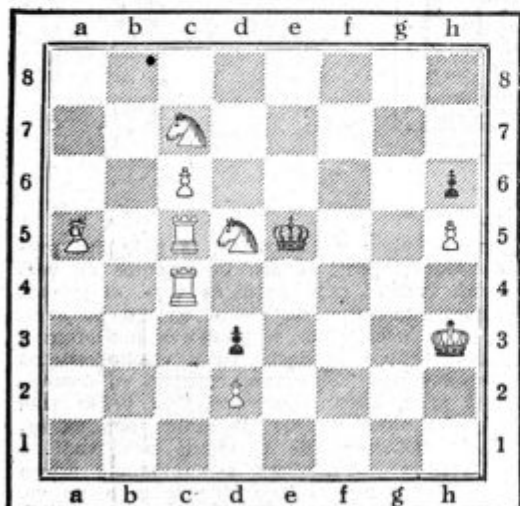
W. Pauly
Deutsch. Wochenschach 1905.

Mat v 4 potezah

PROBLEM 85

W. Pauly

Mat v 3 potezah

ZA MISLEČE GLAVE

Rešitev k št. 154

(Kupček v kozarcu)

Če mešamo z vrtenjem vodo, postane nje gladina konkavna, delce vode pritiska torej ta od sredine proti robu, kar ima za posledico nasprotno gibanje na dnu,

Rešitev k št. 155

(Kaj je to?)

Uganka.

Rešitev k št. 156

(Lažje zaostaja za težjim)

Rečna površina predstavlja nagnjeno ravan, na kateri splav ne plava samo, temveč tudi drsi navzdol. To drugo gibanje pri lahkem papirju odpade.

NEKAJ ZA VSE

V splošnem velja pravilo, da sprejme človek dnevno toliko kalorij čez trenutno potrebo vase, za kolikor gramov postane na teden težji. Plus 500 kal. na dan bi dalo tedaj za pol kilograma večjo težo v enem tednu.

V človeškem telesu skoraj ni organa, ki bi ga ne mogla napasti jetika.

Zauživanje koloinulina, ki ga priporočajo za sladkorno bolezen, ne more nadomestiti zdravljenja z inzulinskimi injekcijami.

Krušna skorja je dosti bolj prebavljiva nego sredica, treba pa jo je dobro prežvečati.

Umetna oploditev pri človeku je znana že od l. 1866. Prvi je poročal o uspelem primeru takšne oploditve newyorški zdravnik Marion Sims.

V vročem zraku se dihanje pospeši prav tako kakor pri vročici.

Leni Bosch: NEDELJA